

ІНТЕРПРИТАЦІЯ ОБРАЗУ СПРУТА В ПОЕЗІЇ С. ЧЕРКАСЕНКА

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті проаналізовано міфологему спрута в циклі поезії С. Черкасенка. Автором досліджено, що символіка цього образу є не дуже поширеною в літературі, але відкриває міжкультурні та інтертекстуальні зв'язки його творів. Міфопоетичний метод аналізу творів С. Черкасенка сприяє глибокому дослідженню змісту його поезії.

Ключові слова: символ, модернізм, міфологема, міфопоетичний аналіз.

Abstract

The article deals with mythology octopus in poetry cycle of S. Cherkasenko. The author explored that the symbolism of this image is not very common in the literature, but opens intercultural and intertextual connections of his works. Mithopoetic analysis method works of S. Cherkasenko promotes deep research content of his poetry.

Keywords: symbol, modernism, mythology, mithopoetic analysis.

Вступ

Маринізм (лат. *marinus* – морський) – морська тематика в художній літературі, позначена не тільки естетичним переживанням морських краєвидів та життя моряків, а й часто поривом у незвіданий простір, жагою відкриття нового. Представниками поетичної мариністики в українській літературі можна вважати Т. Шевченка, Лесю Українку, П. Тичину та ін. Навіть у поетів, які не бачили моря, з'являються мариністичні мотиви та образи [1, 432]. Біографія С. Черкасенка не пов'язана з приморською місцевістю і мариністична тематика належить до екзотичної джерельної бази його символічної образності.

Ім'я Спиридона Черкасенка з'явилося в літературному процесі тільки в 1990 р. Представник українського модернізму, поет, прозаїк, драматург довгий час був невідомий українському загалу. Його ім'я ввійшло в літературний процес завдяки Н. Антоненку, В. Бойченку, О. Бабишкіну, Л. Дем'янівській, Л. Дякуновій, С. Дяченко, Г. Калантаєвській, О. Мишаничу, В. Погребеннику, В. Школі та ін. [3]. Зокрема останнім часом проблемі дослідження міфологем у творчості С. Черкасенка присвячено наші публікації [3, 4]. Незважаючи на наявність багатьох розвідок творчості С. Черкасенка, досі ще не досліджували мариністичні образи в поезії С. Черкасенка. У цьому і полягає актуальність нашої статті.

Результати досліджень

В. Топоров описує, що у XIVст. утворився особливий варіант «океанічної» (морської) міфології, перш за все серед мореплавців, який будується на синтезі багатого арсеналу мотивів, пов'язаних з небезпекою океану, і нових мотивів, що відображають набутий досвід морських подорожей: чудовиська гіпертрофованих розмірів і небезпеки, непроглядна темрява [6, 581].

Морські монстри поширені в міфології скандинавів, японців, норвежців. Восьминоги (спрут, кракен) є одними з найзагадковіших і найдивніших мешканців морських глибин. Ще в давнину про цих тварин склали легенди. Одні народи вважають восьминогів морськими божествами, інші – злісними чудовиськами. У древніх міфах восьминіг описується як страшне чудовисько, яке наводить страх на мореплавців. Древні греки називали восьминога найбільш прожерливою істотою, яка проживала в морі. Так у міфах жителів Полінезії восьминіг набуває особливих божественних рис і постає у вигляді тварини, яка породила 2 стихії – Воду та Вогонь. Також восьминіг пов'язаний із циклічністю і спіралями часу, тому є символом вічності та довголіття. Здебільшого склалося уявлення як про жадливіх, підступних, небезпечних водяних чудовиськ. Причиною цього є їхня зовнішність: змієподібні щупальця, великі очі, присоски. Тому і відповідальність за загибель людей на морі за невизначених обставин покладалося на восьминогів. Дефініція «спрут» чи «восьминіг» стали поширеними метафорами для позначення організацій, які несуть небезпеку суспільству. Негативне відношення до восьминогів і в літературі. Часто в літературі спрут – символ міста, як у письменника Френка Норріса «Спрут», де спрут символізує образ капіталіста, що розкинув свої щупальці на все живе. Як зазначає В. Погребенник: «На початку ХХ ст. істота морського бестіарію октопус («Спрут» С. Черкасенка) стає джерелом звинувачувальних політичних інтенцій автора: істота, яка огидними мацаками оповиває Дівчину, символізує більшовицьке висисання України. А щоб такого ніколи не відбувалося, українські поети розбудовували на засновку художніх марин

мілітарні й україноцентрично-“глобальні” мотиви, без яких неповноцінною, за О. Ольжичем, є національна свідомість» [5, 22].

У своїй поезії С. Черкасенко теж звернувся до міфологеми Спрута в циклі «Спрут». Міфологема Спрута зберігає в собі образ взятий з міфології ескімосів Гренландії, у яких бог-восьминіг Ктулху був символом страху для людей, символом мудрості та влади. Ктулху здатний впливати на розум людей, але його здібності поширюються тільки у водній стихії, так що підвладними йому залишаються тільки сновидіння особливо чутливих людей. Такими ж здібностями автор наділяє і Спрута, але його влада поширюється на суші, зокрема в місті: «У млості тихій і глибокій / Засни...засни, моя давнокохана, / Засни в постілоньці шовковій! / У пісні ніжній колискової / До тебе я приваблю сон крилатий...// [8, 267]. Оскільки спрут – це морський образ, то середовищем його існування виступає море чи океан. У поезії середовище його існування автор передає через символіку заколисування: «Ой люлі, Україно, рожевий мій квіте! / Спи тихо в лабетах пестливих моїх, / Як спить усе людство, в чар мною повите, / Як спить усе людство в лабетах міцних... //» [8, 267]. Заколисування по відчуттях нагадує розгойдування на хвилях.

На відміну усталеного сприйняття, Спрут набуває людського образу, і в поезії постає в образі закоханого парубка. У першій поезії – це «ласкавий, ніжний Спрут», який не несе загрози, «в обіймах якого ти знайдеш спокій». Але за цим спокоєм уже відчувається загроза. Мотив жертви, яка потрапила в обійми Спрута підтверджується словами: «Не борсайся, дівчинко неслухняна». Цією фразою автор показує, в якому становищі знаходиться дівчина закоханого Спрута. У другій поезії дізнаємося, хто ж є жертвою Спрута. Ця поезія відзначається національно-патріотичною символічною складовою – в образі дівчини-жертви постає Україна: «Ой люлі, Україно, рожевий мій квіте! / Спи тихо в лабетах пестливих моїх... //» [8, 267]. «Лабета пестливі» – паска, тенета, використовують моряки, щоб спіймати рибу, символізують безвихідне положення в якому знаходиться дівчина-Україна. Для змалювання України автор використовує характерні для українського фольклору порівняння: «рожевий мій квіте, ясна зоре». Для зображення Спрута автор все частіше використовує займенник Я: «Я сильний, я дужий, я мудрий, я – Спрут» [8, 267]. Він переконує дівчину-Україну, що не потрібно вставати із забуття, не потрібно пориватися в неспокійне море життя. Автор використовує характерний для модерністів мотив поцілунку, що символізує нав'язування злагоді й порозуміння: «Ой люлі, красуне!.. я знов пригорнуся, / Тебе оповию від шиї до ніг, / Палким поцілунком в уста твої вп'юся – Та так, щоб урвати його більш не міг...//» [8, 269]. На думку Є. Мелетинського «Велика кількість теріоморфних образів водяних або напівводяних тварин, ймовірно, пов'язана з уявленням про створення землі з світового океану і про водяної хаос, який локалізується під землею і навколо неї» [2, 213]. Як зазначає В. Топоров, що спрут, восьминіг – це одине з чудовиськ, яке пов'язане з хаосом, Владика Хаосу. «У космогонічних міфах Стародавнього Єгипту хаос втілюється в образі первородного океану Нуна, що характеризується небуттям, відсутністю неба, землі, створеного світу» [7, 581]. В. Топоров говорить про створення світу з хаосу, за наявності пари, що створюється творцем з океану Нуна. Такі пари складаються з чоловічого і жіночого творчих начал ще в межах самого хаосу [7, 582]. Так і в поезії С. Черкасенка Спрут є чоловічим началом, що символізує більшовизм, а жіночим началом виступає дівчина-Україна. Для автора більшовизм-Спрут постає як всесильний, всемогутній і всеохоплюючий: «Я – капітал! / І хто б посмів / Мій п'єдестал / Високий похитнути, / Того мій гнів / Уб'є навик хутчій отрути //» [8, 268]. Для Спрута немає страждань, перешкод і ворогів. Його найвищий ідеал – «Загнати всіх в болото, / Щоб цілий вік / Копать для мене срібло, золото» [8, 268]. На нашу думку, використання міфологеми Спрута для зображення образу більшовизму є не випадковим, оскільки символ спрута споріднений з символом вогненної Зірки, що висить в самій височині небес. Вона теж кругла і промені її світла як щупальця спрута пронизують все. Емблемою більшовизму є теж зірка. Щоб переконати дівчину поєднати з ним своє життя, Спрут малює результат його дій в разі її відмови, який відповідає стану хаосу: «Чи хочеш ріки сліз і крові / Розлити по степах!.. / Що? що?.. Мене тепер ти схопиш / В хуртовинах повстань / І в морі крові й сліз утопиш / Без жалю і вагань? / Що? що?. Тебе чекає воля? / Розвієш давні сни ?.. // » [8, 269]. Автор не вірить у щось, що може допомогти його рідній Україні розірвати цей союз: «Я – Спрут, я – восьминіг! / Хіба що всесвіт, Україно, / За тебе стане в бій... // » [8, 268].

Висновки

Міфопоетичний метод аналізу творів С. Черкасенка сприяє глибокому дослідженню змісту його поезії, відкриває міжкультурні та інтертекстуальні зв'язки його творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
2. Мелетинский Э. Поэтика мифа. 2-е изд. – М., 1995. – 407 с.
3. Мошноріз М. Міфологема ночі в поезії С.Черкасенка / М. М. Мошноріз //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. - Одеса, 2015.- № 19 .-Том 2. - С.36-39.
4. Мошноріз М. Міфологема води в поезії С. Черкасенка / М. М. Мошноріз // Вісник Донецького національного університету. Серія Б: Гуманітарні науки. - Вінниця : ДонНУ, 2015. – №1-2. – С. 172–177.
5. Погребенник В. Міфологічно-фольклорні первні української поетичної мариністики другої половини хіх – початку хх століття // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2011. – випуск XXIV. – Частина 2. – С.14-26.
6. Топоров В. Океан мировой// Мифы народов мира: Энциклопедия. – М., 1980. - Т. 2. - С.581-582.
7. Топоров В. Хаос первобытный// Мифы народов мира: Энциклопедия. – М., 1980. - Т. 2. - С. 581-582.
8. Черкасенко С. Твори. У 2 т. Т. 1. Поезія. Драматичні твори / С. Ф. Черкасенко ; упоряд., авт. передм. та прим. О. Мишанич. – К. : Наук. думка, 1991. – 891 с.
9. Шевель Н. Мариністичні мотиви у творчості Г. Чупринки /Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2011. – Випуск XXIV. – Частина 2. С. - 108-115.

Марія Миколаївна Мошноріз – викладач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, e-mail: opanasuk.mm@gmail.com

Mariya Mykolayivna Moshnoriz – teacher of Department of linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: opanasuk.mm@gmail.com